

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת פסחים - פרק עשירי

הלכות קידוש והבדלה

סוגיה כא: קידוש על היין

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה כא: קידוש על היין

*

רקע

הגמ' דורשת שיש חיוב לקדש על היין. נשאלת השאלה אם הדרשה היא דרשה גמורה וחיוב קידוש על יין מדאורייתא, או שהדרשה היא אסמכתא בעלמא.

מקורות

- א. גמ' קו. "ת"ר זכור את יום השבת לקדשו... ת"ל זכור את יום השבת"
- ב. נזיר ג: ד. "מתני' הריני נזיר מן החרצנים... אתיא נזירות חיילא על שבועה" תוס' נזיר ד"ה מאי תוס' פסחים קו. ד"ה זוכרהו תוס' רי"ד ד"ה זוכרהו על היין, "וכך מצאתי... חשובה כהיין" רא"ש סי' טו, וסי' ה, "וה"ר יונה פירש דאינה ברכה לבטלה..."
- ג. רמב"ם הל' שבת פכ"ט הל' ו-ז הל' נזירות פ"ז הי"א
- ד. משנה ברורה סי' רעא סק"ב

תוס' רי"ד ד"ה זוכרהו על היין, "וכך מצאתי... חשובה כהיין" וכך מצאתי לשלשה מפרשים שפירשו דאין נזירות חלה על יין קידושא ואבדלתא מפני שהוא מושבע ועומד מהר סיני. וכ"כ גם המורה בפרדס דהא דתניא זכור את יום השבת לקדשו זוכרהו על היין בכניסתו לאו דוקא יין אלא ה"ה נמי על הפת יכול לקדש ואורחא דמילתא נקט יין המשמח אלקים ואנשים, ואפי' אם נדור הוא מע"ש שלא לאכול יכול הוא לקדש על הפת ולאכול דאין שבועה בתוך שבועה ומושבע ועומד מהר סיני הוא שיקדש ואין קידוש אלא במה שהוא שקובע סודתו או פת או יין דכתיב וקראת לשבת עונג במקום קריאה שם יהא עונג, הילכך חייב הוא לאכול ולעבור על שבועתו ועל נדרו כדי שיהא עונג במקום קריאה. וכן מצינו במס' נזיר דאמרי' התם נזיר חייב בקידוש היום לשתות מאחר שקידש ביין והתם מפרש טעמא, וכן מי שנדר שלא לאכול וקידש על הפת חייב לאכול מה שבצע מאחר שקידש בפת, מיהו אנן לא שרינן לכתחלה שיקדש הנזיר על היין וישתה אלא יקדש על הפת ויפטר מן היין, אבל אם מיהר וקידש על היין נתחייב לשתות כו' עד ואם אין לנזיר פת יקדש ביין לכתחלה וישתה דאין נזירות חלה על יין הקידוש מאחר שמצוה הוא לקדש בו. וכן למי שנדר על הפת אם אין לו יין יקדש על הפת דאין חילוק בין פת ליין לענין קידוש עכ"ד. לפי דברי הגמרא ודברי הפרשנים האלה מוכח דהא דתניא זוכרהו על היין מן התורה היא לקדש על היין, ואע"ג דלא כתיב יין בקרא כן קיבל משה בסני דצריך לקדש על היין או על הפת שגם היא חשובה כהיין.

הסבר הסוגיה

זכור את יום השבת לקדשו - זוכרהו על היין.

[ברייתא קו.]

הגמ' דורשת מהפסוק "זכור את יום השבת לקדשו" שהזכירה חייבת להיות על היין. הדרשה אינה מובנת שהרי יין אינו רמוז בפסוק, וכיצד ניתן לדרוש דרשה זו? תוס' רי"ד [ד"ה זוכרהו] אומר שאכן אין מקור לדרשה זו וכך קיבל משה מסיני, אך תוס' [ד"ה זוכרהו] מסבירים "דזכירה כתיב על היין: 'זכרו כיון לבנון', 'זכירה דודיך מיינ'". דברי התוס' אינם ברורים, שהרי יש בתורה זכירות נוספות ולא מצאנו בהן חיוב יין, במה שונה הזכירה של שבת משאר הזכירות?

נראה לפרש שייך משמש לשירה, וברכה הנאמרת על יין היא ברכה שיש בה שירה¹. לפיכך נראה לומר שיש שני סוגים של זכירה: א. זכירה של מחשבה ואמירה. ב. זכירה של שירה. במצות קידוש לא נאמר "זכור את יום השבת" אלא נאמר "זכור את יום השבת לקדשו" - זכירת שבת וקידוש, בזכירה זו יש ביטוי לשירה ולכן הזכירה היא על היין.

הסבר זה מסביר מדוע לקדש על יין אך אינו מוכיח שהחיוב מהתורה, ופשטות הברייתא היא שהדרשה היא אסמכתא בעלמא².

מקור משמעותי לכך שקידוש על היין מהתורה הוא הגמ' בנזיר [ג:]. הגמ' לומדת מפסוק שאסור לנזיר לשתות יין מצוה כיון רשות. שאלת הגמ' מהו יין מצוה - אם הכוונה ליין של קידוש והבדלה, הרי הוא מושבע ועומד מהר סיני לשתות יין של קידוש ויין של הבדלה, וכיצד הנזירות מבטלת חיוב זה. מתרצת הגמ' שייך מצוה הוא יין שאדם נשבע לשתותו, והנזירות מפקיעה שבועה זו. מוכח מגמ' זו שקידוש על היין מהתורה, ומוכח גם שניזיר מותר לשתות יין של קידוש.

תוס' [שם ד"ה מאין] מתקשים קושי כפול בהבנת הגמ': א. שאלת הגמ' "מושבע ועומד מהר סיני" אינה ברורה, גם אם אדם מושבע לשתות יין של קידוש, האם אין התורה יכולה לחדש שניזיר אסור ביין מצוה כיון רשות, ואסור לו לשתות יין של קידוש? ב. תירוץ הגמ' שאסור לנזיר לשתות יין שנשבע לשתותו, אינו ברור, מדוע מותר לו לשתות יין שהוא מושבע עליו מסיני ואסור לו לשתות יין שהוא מושבע עליו מושבע עליו משבועה אישית שלו?

מכח קושיות אלו משנה רבינו תם את גרסת הגמ', ולדעתו שאלת הגמ' היא בתימה "וכי מושבע ועומד מהר סיני [לשתות יין של קידוש והבדלה, והרי חיובם רק מדרבנן]" ומדוע צריך פסוק לאסור שתייתם. הגמ' מתרצת שהפסוק נצרך לאסור שתיית יין שיש חיוב מהתורה לשתותו, והכוונה היא ליין שנשבע לשתותו. לגרסה זו מפורש בגמ' שחיוב קידוש והבדלה על היין מדרבנן.

ההבנה המקובלת בראשונים ובפוסקים היא שחיוב קידוש על היין מדרבנן בלבד [רמב"ם (הל' שבת פכ"ט ה"ו, הל' נזירות פ"ו ה"א), תוס' בנזיר (ג. ד"ה מאין), אור זרוע (ח"ב סי' כה) וראשונים נוספים], אך יש ראשונים הסוברים שחיוב קידוש על היין מדאורייתא, ומהם יש לציין במיוחד את רש"י

¹ עיין בגמ' בברכות [לה]. האומרת: "מניין שאין אומרים שירה אלא על היין שנאמר [שופטים ט, יג] 'ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח א-להים ואנשים' - אם אנשים משמח א-להים במה משמח? מכאן שאין אומרים שירה אלא על היין".

² יש לציין שבפשטות נראה שגם הדרשה השנייה, שיש לקדש ביום, היא מדרבנן [עיין בסוגיה הבאה עמ' 173 והע' 1].

[בספר הפרדס, מובא בתוס' רי"ד (ד"ה זוכרהו) ובספר המכריע (סי' עא)]. רש"י סובר שיש חיוב מהתורה לקדש או על יין או על פת וחיוב זה דוחה נזירות. לפיכך, לכתחילה מורים לנזיר לקדש על פת, אך אם כבר קידש על יין רשאי לשתותו, וכן כשאין לו פת מקדש לכתחילה על היין [תוס' (ד"ה זוכרהו) מביאים שתי דעות אם קידוש על היין מדאורייתא או מדרבנן³. גם מרבינו יונה (ברא"ש סוף סי' ה) ומהר"ן (שבת י. ברפי הרי"ף ד"ה אמר רבא) משמע שקידוש על היין, או לפחות על הפת, מהתורה⁴].

הגמ' בנזיר מביאה גם את יין של קידוש וגם את יין של הבדלה כיון של מצוה ואומרת על שניהם "מושבע ועומד מהר סיני", משמע שלדעות שקידוש על היין מהתורה גם הבדלה על היין מהתורה. אולם הבנה זו אינה אפשרית שהרי מפורש בגמ' בברכות [לג.] שבתחילה תיקנו הבדלה בתפילה ורק כשהעשירו תיקנו הבדלה על הכוס, מוכח שחיוב הבדלה על הכוס מדרבנן. נראה לפרש שהגמ' בנזיר מביאה הבדלה אגב קידוש, אך ודאי לכולי עלמא שהבדלה על היין מדרבנן, ודאי שנזיר אינו שותה יין של הבדלה.

לעצם החילוק בין יין של קידוש לבין יין של הבדלה, ראינו לעיל [עמ' 88-89] מחלוקת ראשונים אם חיוב הבדלה מהתורה או מדרבנן, לשיטה שחיוב הבדלה מדרבנן, ודאי שגם היין מדרבנן. לשיטה שחיוב הבדלה מהתורה יש לחלק בין חיוב קידוש לבין חיוב הבדלה, במצות קידוש יש חיוב לזכור את השבת זכירת שבח וקידוש, וזכירה זו מהוה שירה החייבת ביין. מצות הבדלה היא רק לציין את ההבדל בין השבת לבין שאר ימי המעשה, זכירה זו אינה שירה ואינה חייבת ביין⁵.

סיכום

הגמ' מביאה ברייתא הדורשת שמקדשים על היין, ונחלקו הראשונים אם קידוש על היין מהתורה או מדרבנן. המקור לחיוב מהתורה הוא או לימוד מהפסוק "זכירה דודיך מיין" שכל זכירה של שירה חייבת ביין, או ש"כך קיבל משה מסיני" [תוס' רי"ד (ד"ה זוכרהו)]. רש"י [בספר הפרדס] סובר שנזיר שותה יין של קידוש, והרמב"ם חולק. נראה ברור שלכולי עלמא יין של הבדלה אינו מהתורה ונזיר אינו שותה אותו.

הלכה

המגן אברהם [סי' רעא סק"א] פוסק כרמב"ם שקידוש על היין מדרבנן. הוא מוסיף שמהתורה ניתן לצאת ידי חובת קידוש בברכת קדושת היום שבתפילה [לקמן (סוגיה נ עמ' 198) נעסוק בדין זה].

³ תוס' אומרים שניתן לומר שקידוש על היין דאורייתא אפילו לפי גרסת ר"ת בגמ' בנזיר. תוס' מסבירים שהקידוש על היין מהתורה אך שתיית היין מדרבנן, ושאלת הגמ' "וכי מושבע ועומד מהר סיני" מתייחסת לשתית היין.

⁴ לעיל [עמ' 115] ראינו את שיטת רבי עקיבא איגר שלדעת הרא"ש קידוש במקום סעודה דאורייתא, ואם כך נראה שגם קידוש על היין מהתורה. כמו כן ראינו שהפרי מגדים [סי' רסט משבצות זהב אות א] חולק עליו בהבנת הרא"ש [ועיין פסקי הרא"ש (סי' טו) ופירוש הרא"ש (נזיר ג.)].

⁵ סברא זו נאמרה גם לעיל [עמ' 127].